
KORA- ÉS KÖZÉPÚJKOR

Sedes Europae, 1519

Az Aranygyapjas Rend káptalana a barcelonai székegyházban

A barcelonai székegyház tavaly emlékezett meg V. Károly német-római császárrá választásának ötszázadik évfordulójáról. Az eseményt számtalan rendezvény és kiadvány kísérte, utóbbiak közül egy, az Aranygyapjas Rend rendi káptalanjának Barcelonában tartott 1519-es ülésével, és különösen is a székegyházi stallummal, pontosabban annak ezen alkalomból festett címereivel foglalkozik. A most bemutatandó kiadvány szerzője a rend történetének összefoglalásakor, valamint a stallum címereinek leírásakor a káptalani levéltárban őrzött, XVII. századi kódexre is támaszkodhatott, így elsődleges forrásfeltárást is végzett. A kézirat azért is fontos, mert a rendi káptalan ülésének továbbélő helyi hagyományát dokumentálja.¹ Az alábbiakban *Pere Molas Ribalta*² tanulmányának ismertetésén túl arra szeretnék vállalkozni, hogy röviden az Aranygyapjas Rend korai történetének magyar vonatkozásait is bemutassam.

Az Aranygyapjas Rend

Az *Aranygyapjas Rendet* 1429-ben Burgundia és Brabant hercege, Jó Fülöp alapította. A Valois-család egyik ágából származó hercegek fővárosukból, Dijonból, Burgundián kívül a mai Belgium, Hollandia és Luxemburg területére is kiterjeszkedő országot irányítottak. A szerző a rend előtörténetének tárgyalásakor – helyesen – fontosnak tartotta áttekinteni a különböző (egyházi) lovagrendek történetét,

1 Còdex 242, Káptalani Levéltár, Barcelona

2 Pere Molas Ribalta (1942) kora újkori témákkal foglalkozó katalán történész, a Barcelonai Egyetem professor emeritusa (<http://www.ub.edu/historiamoderna/miembros/pere-molas-ribalta-2/?lang=es>, letöltés ideje: 2020. április 1.).

majd mindezt átvezetni a késő középkorban a keresztes hadjáratok eszméjének újraéledéséhez. Ez az ideológia az újabb, immáron világi lovagrendek alapításában öltött testet: a legkorábbi a III. Edward által, még a XIV. században alapított *Térdszalag Rend* (1348),³ a folyamat végét pedig a francia királyok által alapított *Szent Mihály Rend* (1469) jelzi. (Kicsit szomorúan kell megjegyeznünk, hogy a két magyarországi világi lovagrend: a *Szent György* (1326) és a *Sárkány Rend* (1408) a kiadványban – vitathatatlan jelentőségük ellenére – nem kapnak említést, holott a Szent György Rend alapítása megelőzi a Térdszalag Rendét.⁴) Ebben a gondolatkörben született meg az Aranygyapjas Rend is, amelynek eredeti célja az volt, hogy a hercegség különböző területein élő nemességet összefogja, a herceg személyéhez kösse.⁵

Fülöp herceg nem volt király, és bármennyire is szuverén uralkodóként viselkedett, saját katonai rendjének megalapításával tekintélyét kívánta növelni. A rendalapítás gondolata az egyik udvari ünnepély végén foganhatott meg, az *aranygyapjú* elnevezés pedig az antikvitásba vezet vissza, hiszen azt az argonauták legendája ihlette. Ezt jelzi a lovagok avatásakor átadott láncon függő szimbolikus állatábrázolás (gerezna) is.⁶ Az 1431-es ünnepi káptalanon a rend kancellárja már a bibliai eredetet emelte ki, amikor Gideon bíró győzelme után bemutatott áldozatára hivatkozott. Az első rendi létszám még huszonöt fő volt, ezt az 1430-ban Lille-ben tartott káptalan által elfogadott státútum harmincra emelte. Miközben a tagság eredetileg

3 A Térdszalag Rend történetéhez magyarul: *Makai Ágnes – Héri Vera: Kereszt, érem, csillag. Kitüntetések a magyar történelemben.* Budapest, Helikon Kiadó, 2002. 9–10. III. Edward a crécy csatában saját térszalagjával adott jelt a támadásra, állítólag erre emlékezve nevezték el rendjét. Más források szerint a király szerelme egy udvari bálon elvesztette térszalagját, amelyért – udvaroncai derültsége közepette – az uralkodónak kellett lehajolnia. A király ekkor annyit mondott, hogy nemsokára maguk is megtiszteltetésnek tartják majd, ha ilyet viselhetnek.

4 Történetükhöz röviden: *Makai Á. – Héri V. i. m. 20–22.*

5 Az Aranygyapjas Rend történetéhez magyarul: *Makai – Héri i. m. 9–11.*

6 Más vélemények szerint a stilizált tüzkövekből és tüzcsholó acélokból álló láncon függő arany kosbor Burgundia gazdagságára utal, de az az elképzelés is felbukkan, hogy a herceg egyik aranyhajú udvarhölgyére emlékeztet: *Makai Á. – Héri V. i. m. 10.*

a tartományok nemességéből verbuválódott, a század folyamán megkezdődött a rendi lánc politikai okokból különböző fejedelmeknek történő adományozása révén a rendtagság kiszélesítése. Különösen nagy diplomáciai értéke volt az aragón királyok – V. Alfonz és II. János – kitüntetésének, hiszen ők a francia királyok ellenségei voltak. Utóbbi király fiát, Ferdinándot még Kasztília hercegeként vették fel a rendtagok közé. A sort lehetne folytatni I. Ferdinánd nápolyi királlyal, vagy Anglia királyaival, a York házból származó IV. Edwarddal és a Tudor VII. Henrikkel. Pere Molas Ribalta ugyan nem említi, de rendtagságot nyert a magyar király, Hunyadi Mátyás is.⁷ Az új tagokat a burgundiai herceg különböző tartományaiban megtartott káptalanok mindig ünnepélyesen fogadták a rend lovagjai sorába. Érdekes módon Dijonban, ahol a hercegi kápolna és egyúttal a rend központja volt, összesen csak egy alkalommal tartottak rendi gyűlést. A tizenkilencedik káptalanra viszont Barcelonában került sor, a szervezet korai történetében ez volt az egyetlen alkalom, amikor a rend eredeti (azaz a burgundi herceg uralmi) területén kívül gyűltek össze a lovagok. Ez a helyszínválasztás azonban a dinasztikus változásoknak köszönhető: a rend feletti irányítást átvették a Habsburgok.

Az Aranygyapjú és a Habsburgok

Mivel Károly hercegnek nem volt fiúörököse, a Burgundiai Hercegséget XI. Lajos francia király kívánta megszerezni, ám a burgundi herceg leánya időközben férjhez ment Habsburg Miksa főherceghez. A frigy legfontosabb hozadéka a Habsburgok számára Németalföld megszerzése volt, akik ezzel együtt az Aranygyapjas Rend vezetését is megszerezték. A később római királlyá is megválasztott Miksa után fia, Fülöp következett a rend élén. Ebben az időszakban kezdték meg a Habsburgok házassági politikájukkal érdekkörükbe vonni az Ibériai-félszigetet: Szép Fülöp és felesége, Örült Johanna Kasztília uralkodói lettek; köszönhetően annak, hogy Johanna szülei, II. Ferdinánd aragóniai király és I. Izabella kasztíliai királynő egyesítették Spanyolorszá-

⁷ Mátyást az Aranygyapjas Rend Brüggében tartott káptalana 1478. április 30-án választotta tagjai közé: *Balogh Jolán*: A művészet Mátyás király udvarában. I. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966. 371., *Makai Á.* – *Héri V.* i. m. 11., 22.

got, míg Fülöp szülei, I. Miksa és Burgundi Mária szintén hatalmas területek felett uralkodtak, az unoka, a későbbi V. Károly pedig ennek következtében már világbirodalommal rendelkezhetett.

V. Károly és az Aranygyapjú

Az Aranygyapjas Rend jelentőségét jelzi, hogy Károly jóval hatalomra kerülése előtt, már 1501-től a rend lovagja volt. A családban bekövetkezett halálesetek révén elkezdődött a hosszas hatalomátvételi folyamat, birodalmának az egyes családtagoktól megörökölt részeit több részletben tudta átvenni 1515-ös nagykorúvá nyilvánítása után. Károly uralmának elismertetése ibériai tartományaiiban különösen nehezen ment: Kasztíliában csak a mentális betegségben szenvedő anyja társuralkodójaként ismerték el, Aragóniában pedig meg kellett küzdenie a rendek akaratával. Helyzetét nehezítette a flamand udvaroncai iránti ellenszenv. A hosszas tárgyalási folyamat végén, 1518-ban Barcelonában találkozott a katalán rendekkel is, de eddigre már eldöntötte, hogy a rend következő káptalanját oda fogja összehívni. Ebben nyilván szerepet játszott az is, hogy a rend negyven lovagja közül heten is a kíséretében voltak. Az ünnepélyes káptalan megrendezéséért a rend „ceremóniamestere”, a címerkirály volt felelős. Kiemelt jelentőséget kapott a szabályzatnak megfelelően az is, hogy a székesegyház késő gótikus stallumára fel kellett festetnie a rendtagok címereit.⁸

Hozzá kell azonban tenni, hogy nem ez volt az első, Károly által összehívott káptalan. 1516-ban ugyanis Brüsszelben sor került a rend vezetésének ünnepélyes átvételére, ezen a rendi gyűlésen tizenegy lovag vett részt. A teljes és tényleges rendi létszám még csak tizenöt lovag volt, de ekkor született meg a döntés: a gyarapodó birodalom tartományaira tekintettel a taglétszámot ötven főre kell felemelni. Tíz helyet kapott Kasztília és Aragónia, négyet a német tartomá-

8 A székesegyház gótikus stalluma 1455-ben készült. Az 1519-es káptalan alkalmából a címerek megfestésére az elzászi születésű, „spanyol” festő, Burgundiai János (Juan de Borgoña / Joan de Borgonya) kapott felkérést, míg a stallumok hátooldalának reneszánsz reliefszítését (Szent Eulália mártíromsága) ezzel egyidejűleg Bartolomé Ordóñez szobrász alkotta meg: *Regàs, Ricard*: Barcelona Cathedral. (Patrimonium 1.) Barcelona, Triangle Postals, 2018. 65–75.

nyok, tizenötöt Burgundia nemessége, és három külföldi uralkodó is bekerülhetett a rendtagok sorába. A jó szándék jeleként tagságot kapott a burgund hercegek ősellensége, a francia király, I. Ferenc, de a Károllyal rokon portugál király, I. Manuel, valamint a magyar és cseh király, II. Lajos sem maradhatott ki. A szintén sógorságba keveredett VIII. Henrik angol király már korábban, még walesi hercegként, 1505-ben elnyerte a rendtagságot. Természetesen nem lehetett kihagyni a lovagok sorából Károly testvérét, az ekkor még Spanyolországban élő Ferdinánd herceget sem, aki 1517-ben kapta meg a rendi láncot bátyjától. A renddel az európai nagypolitika tényezőjévé vált, olyan klubbá, ahova érdemes lett bekerülni.

1519 februárjában Károly ünnepélyesen vonult be Barcelonába, ahol fényes pompával fogadták. Szembe kellett azonban néznie egy súlyos alkotmányjogi problémával: katalán alattvalói azt a nézetet képviselték, hogy mindaddig, amíg nem teszi le az uralkodói esküt az alkotmányra, nem hívhatja össze a rendi gyűlést, mert nem számít törvényes királynak. Károly hosszas és elhúzódó tárgyalásoknak nézett elébe, végül esküt tett, és ismételten összehívta a rendi gyűlést. Időközben elhunyt nagyatyja, I. Miksa császár, így megnyílt az út a római királyi (majd császári) cím felé: megörökölte nagyapja tartományait. A barcelonai székesegyházban méltóságteljes gyászszertartást tartottak az elhunyt császár lelkiüdvéért, amelyen az Aranygyapjas Rend jelenlévő lovagjai is részt vettek. A gyászszertartást követően Károly új lovagokat avatott, akik megkapták a rendi láncot, és letették a hűségesküt. A rendi ünnepség a szabályoknak megfelelően március 5-én, szombaton, délután 4 órakor kezdődött és három napig tartott. Az ünnepségen résztvevő lovagok ruhája a rendi előírásoknak megfelelően bíborszínű bársony volt. A rezidenciáról induló menetet a királyi kápolna énekesei nyitották meg, majd Barcelona püspöke következett, utána kettesével a rendi láncsal felékesített lovagok vonultak. A szertartás után a résztvevők a királyi palotába mentek, az ünnepi lakomára. Másnap nagy körmenetet tartottak a városban, a szertartáson megemlékeztek a távollévő és elhunyt lovagokról is. Ezt követően ismét lakoma következett, utána visszatértek a templomba, majd onnan újra a palotába. A harmadik napon ismét az elhunytak-

ról emlékeztek meg: az elhunyt lovagok lelkiüdvéért imádkoztak, de gyertyát gyújtottak a távollévő lovagokért is. A rend titkára beszédet mondott, amelyben összefoglalta a szervezet történetét. Bár a lovagrend által használt nyelv a francia volt, a spanyol lovagokra tekintettel a beszédet latinra is lefordították. A szónoklat megemlékezett a rend százkét már elhunyt tagjáról is. A szertartás után a lovagok ünnepi ebédre vonultak, majd 3 órákor már ismét a székesegyházban voltak, immáron fehér ruhába öltözöttek. Az ünnepségsorozatot kedden egy, a Szűzanyának ajánlott nappal zárták le.

Időközben a Frankfurtban összegyűlő hét választófejedelem júniusban Károlyt választotta római királlyá. A hírt Barcelonában kitörő örömmel és hatalmas ünnepségekkel fogadták, a székesegyházban Te Deum-ot énekeltek.

Az Aranygyapjú lovagjai

Ezen az ünnepélyes barcelonai szertartásokon a lovagrend azonban korántsem jelent meg teljes létszámban, a külföldi uralkodók eleve távol maradtak. Valójában csak azok a lovagok vettek részt az ünnepségeken, akik egyúttal Károly udvartartásának tagjai is voltak. A teljes rendi létszám Károllyal együtt harminchat fő volt, közülük huszonketten az 1516-os rendelkezések nyomán lettek rendtagok. A korábban avatott lovagok közül a legrégebben (1481 óta) rendtagsággal Jean de Berghes rendelkezett. A barcelonai káptalan jelentőségét viszont éppenséggel a bővítés, a spanyol arisztokrácia betagozódása adta, hiszen erre a célra az előző káptalan tíz helyet állapított meg. Rajtuk kívül Károly politikai céljainak megfelelően más új tagok is bekerültek: itáliaiak és németek, sőt a lengyel király, Zsigmond felvételével már Európa királyainak többsége a lovagrend tagja volt. A spanyolok rendbe történő 1519-es benyomulása persze csak látszólagos volt, mert a későbbiek során (az 1531 és 1559 között) felvett hetven rendtag közül csak tíz volt spanyol, ekkor már a felvételen – a szabályok módosítása következtében – Károly egyedül, külön káptalan összehívása nélkül dönthetett. Ennek oka azonban korántsem politikai, hanem gazdasági volt: a spanyol előkelők a kasztíliai

katonai rendet részesítették előnyben, ahonnan tagságukért szép fizetést húzhattak, míg az Aranygyapjas Renddel „csak” a dicsőség járt, ráadásul a lovagok más rendhez nem is csatlakozhattak (ez alól az uralkodók kaptak egyedül felmentést).

Pere Molas Ribalta tanulmánya után a kiadványban egyenként megtalálhatjuk a székesegyházi stallum címereit, fényképpel, illetve külön ábrán azt is, hogy a stallum melyik részén található a címer, így rögtön az ülésrend is megismerhető. Minden címer esetében olvashatjuk a címer tulajdonosának nevét, rangját, illetve egy-egy fontosabb életeseeményét. A sorrend is informatív, ugyanis az egyes címerek tulajdonosaik rendbe történt föl vételének sorrendjében követik egymást (1481, 1491, 1501, 1505, 1516, 1519). Számunkra különösen is érdekes a tragikus sorsú, fiatal magyar királynak a rendi hierarchiában előkelő helyre festett címere.

II. Lajos és az Aranygyapjas Rend

Az újabb történeti irodalomból ismeretes, hogy a Habsburgok II. Lajost már életében tudatosan és előszeretettel szerepeltették a családi ikonográfiában. Például az 1516-ra keltezhető sablon-i Miasszonyunk imádása falikárpiton ábrázolt családtagok között, Habsburg Mária közelében feltűnő, hermelinpalástos, Aranygyapjas láncsal kitüntetett fiatal fejedelmet Bárány Attila okkal azonosítja az ifjú, de ekkor talán még nem uralkodó (nincs koronája), Jagelló Lajos herceggel.⁹

Miksa császár már viszonylag korán, tíz éves korában felvette Lajost az Aranygyapjas Rend tagjainak sorába, az 1519-es barcelonai rendi káptalanon pedig, a székesegyházban a császár címere után kiemelt, a harmadik helyre került a cseh és magyar király címere: a stallum bal oldalán Miksa császáré mellett I. Ferenc, francia király, majd II. Lajos, magyar és cseh király címerét láthatjuk.¹⁰

9 *Bárány Attila*: Adalékok Mohács emlékeztetéhez a Habsburgok államaiban: II. Lajos ábrázolásai a brüsszeli katedrálisban. In: A magyar emlékeztethelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai. Mohács példája. Szerk. S. Varga Pál – Száraz Orsolya – Takács Miklós. (Loci Memoriae Hungaricae II.) Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013. 371.

10 *Bárány A.* i. m. 379.

A stallumra festett négyelt címerpajzs első és negyedik mezejében a vágások (Magyarország), második és harmadik mezejében piros mezőben ezüst oroszlán (Csehország) látható. A szív-pajzsban piros mezőben kiterjesztett szárnyú ezüst sas (Jagelló-címer) van. A címerpajzsot – ahogy minden rendtag itt megfestett címere esetében – az Aranygyapjas Rend jelvénnel ékesített lánc keretezi.

II. Lajos uralkodói reprezentációjában is fontos szerepet játszott az Aranygyapjas Rend. Hans Krell, a király udvari festője több képet is festett Lajosról, de ezekről mindig hiányoztak a magyar uralkodói felségjelvények, de kivétel nélkül ott van az Aranygyapjas Rend jelvénye; ez jelezheti egyrészt a szoros kapcsolatot a Habsburgokhoz, a császári udvar reprezentációjának történő kifejezett alárendelődést, de egyértelművé teszi a szemlélő számára a király uralkodásra alkalmasságát is.¹¹

Az Aranygyapjas Rend jelvénye megjelenik a II. Lajos életében vert egyes emlékérmeken is. Így a Beheim Bernát kamaraispánsága idejében (erre utal az emlékérméken látható K–B verde- és mesterjegy), 1525-ben Körmöcbányán vert ezüst emlékérmeken (H. 198., KHM 1777.), illetve a szintén ugyanekkor és ugyanott vert arany és ezüst emlékérmeken (H. 199., KHM 1778.) láthatjuk a rendi láncot a király portréján. Az Aranygyapjas Rend jelvénye még a szintén 1525-ös évszámot viselő, de egyoldalú, öntött, ezüst, illetve bronz portréérmeken (H. 194., KHM 1780.) is feltűnik, amelyek egy sorozat részeként készültek, ám keltezésük legalábbis kérdéses (véltetően a rajtuk szereplő évszámnál később készültek).¹²

11 *Erdős Zoltán*: II. Lajos ikonográfiája a 16. században. *Turul* 87. (2014) 126.

12 *Huszár Lajos*: A régi magyar emlékérmek katalógusa a legrégebb időkől 1850-ig. I. Történeti érmek. 1. Középkor. (Az Éremgyűjtők kiadánsorozata 5. szám / 5. csoport: Érem. Plakett) Budapest, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, 1972., *Gyöngyössi, Márton – Winter, Heinz*: Münzen und Medaillen des ungarischen Mittelalters 1000–1526. (Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums 4.) Wien, Kunsthistorisches Museum, 2007. 139–140., *Erdős Z.* i. m. 125–128. Az első két emlékérem-típuson látható jegy alapján gondolhatta azt Erdős Zoltán, hogy a vésnök a több szempontból is tehetséges Beheim Bernát lehetett, valójában azonban a vésnök személye bizonyossággal nem azonosítható, a K–B jegy a korabeli körmöci veretű pénzekben is felbukkanó jegy, a verde („Kremnitz”) és a kamaraispán („Bernhard” vagy „Beheim”) azonosítására szolgál. A harmadik esetben Huszár Lajos pedig eleve ismeretlen német mestert feltételez. A korabeli körmöci vésnökökről részletesen: *Huszár Lajos*: Körmöcbányai éremvésők →

Az uralkodói reprezentáció ezen emlékeiből eléggé nyilvánvaló, hogy II. Lajos és udvara számára éppen annyira fontos volt a királynak az Aranygyapjas Rendben elnyert tagsága, mint amennyire fontosnak érezték a Habsburgok azt, hogy a fiatal magyar és cseh királyt családtagként, saját propagandájuk eszközeként uralkodói reprezentációjukban megjelenítsék. Az 1519-es barcelonai rendi kaptalán alkalmából készült székesegyházi stallumcímerek között a fiatal király címere ennek a Habsburg–Jagelló szövetségnek és II. Lajos császári reprezentációban betöltött szerepének fontos emléke.

Pere Molas Ribalta: El capítol del Toisó d'Or a la Catedral de Barcelona (1519). [Az Aranygyapjú káptalana a barcelonai székesegyházban (1519)] (Sedes Europae. 1519–2019. 2.) Barcelona, Catedral de Barcelona, 2019. 51 p. ill., ISBN 978-84-09-12272-1

Gyöngyössy Márton

és emlékérmek a XVI – XVII. században. (1500–1650). *Numizmatikai Közlöny* 26–27. (1927–1928) 75–79., *Paulinyi Oszkár*: Adatok a körmöcbányai éremvéssők és emlékérmek kérdéséhez a XVI. század első feléből. *Numizmatikai Közlöny* 48–49. (1949–1950) 35–40.

I. Lajos magyar és cseh király címere a barcelonai székesegyház kanonoki stallumában (mellette balra I. Ferenc francia király címere látható, jobbra Guillaume de Croy, Chièvres urának, V. Károly főkamarásának címere volt, de egy későbbi felújítás során lefestették)